

Piirides või piirideta?

Meelike Saarna,
psühholoogiline nõustaja
Ilmunud ajakirjas Naised aprillis 2008

Vanemad küsivad alati: mil moel panna piire lapsele? Kas pean aina keelama-käskima, või vastupidi – las laps teeb, mis tahab, peaasi, et ei nuta. Tihti kaldutaksegi kasvatuses eelistama kas seda või teist äärt, adumata, et olemas on veel kolmas tee, mis väärtustab isiksusena nii last kui ka täiskasvanut: võimalust kokku leppida.

Suur vanem ja väike laps

Thomas Gordon kirjutab oma „Targas lapsevanemas“ lapse ja vanema erinevast psühholoogilisest suurusest. Mida väiksem on laps, seda „suuremad“ on issi ja emme. Nii mõneski mõttes on isa ja ema lapsele jumala staatuses, sest nemad teavad ja oskavad kõike, nad on kõikvõimsad. Seesugune psühholoogiline suurus annabki vanemale võimu lapse üle. Laste austus, usaldus ja armastus oma vanemate vastu on piiritu, ükskõik kas nood ka tegelikult selle ära on teeninud või ei. On ju tõsi, et suurem osa vanemaist ei ole sugugi nii targad ja head – keegi ei ole eksimatu ega kõiketeadja. Seega võiks lapsevanemad esimesena lahti lasta iseenda tarkuse ja tubliduse müüdist, suhtuda rahulikult ja kriitikameelega laste poolt neile omistatud aupaistesse. Laste seesugune teguviis – tunnustada vanema võimu ja mõju – aitab neil esialgu nii suure, ohtliku ja keerukana tundivas maailmaga toime tulla. Ilma täiskasvanuta nad lihtsalt hukkuksid.

Laps nagu tsirkusekaru

See, et lapsed meile alt üles vaatavad, võib tõesti tekitada tunde, et mina tean ja ütlen, mis on lapsele kõige parem, et mina olen see, kel on alati õigus kehtestada piire: siit siia ja rohkem mitte üks samm. Vanemate käes on ka võimsad hoovad tasude ja karistuste näol, mis drastilisematel juhtudel avalduvad laste treenimises sarnaselt tsirkusloomaga: hüppad läbi rõnga (oled hea laps) – saad lihatüki (kommi, naeratava emme). Ei hüppa (oled paha laps) – saad piitsa (rielda, tutistada, kurja pilgu osaliseks). Selline treening muudab nii looma kui ka lapse küll kuulekaks, kuid kuulekusega kaasneb ka argus, initsiatiivitus, kartlikkus ja närvilisus.

Kartlikust, närvilisest ja algatusvõimeta lapsest kasvab kartlik, närviline ja algatusvõimeta täiskasvanu. Ma ei usu, et ükski vanem seda sooviks – aga võib minna nii, kui me lapsevanemana oma võimukusest endale aru ei anna. Lisaks vähendab liialt range, vaid käskudel-keeldudel, tasul-karistusel põhinev vanemlik võim ka lapse ja vanema vahelist usaldussuhet – vanemale hirmuga alluv laps võib tunda tema vastu alateadlikkus salaviha ja isegi soovi kätte maksta. Ta tunneb end läbikukkunu ja tõrjutuna, ja tihti on tema tegelikud vajadused rahuldamata – sest vanem „teab“ ju palju varemini, mis lapsel vaja on.

Võim tekitab alati vastuseisu

Võimu kasutamise puhul on alati aktuaalsed küsimused: kas mul jagub vahendeid võimul püsimiseks ja kas need, kelle üle oman võimu, on ikka piisavalt sõltuvad. Vanemliku ülemvõimu kurbloolus on selles, et ühel ilusal päeval saab see otsa: lapse ja vanema psühholoogiline suurus aja jooksul võrdsustub, lapse vaimne ja füüsiline iseseisvus lisab aina enam sõltumatust. Mida rohkem on vanemad oma väiketele lastele piire pannud käskude ja keeldudega, seda valusamaks kujuneb tavaliselt laste

väljamurdmine kodust nende murdeas. Vanemad avastavad ehmatusena, et neil pole enam piisavalt võimu, ja lapsed asuvad rõõmuga vanemate pandud piire puruks tallama.

Tihti arvatakse, et teismeline sõdib sel moel oma lihaste vanematega, kes talle ju elu on kinkinud. Ei, teismeline ei sõdi vanema, vaid tema liigese mõjuvõimu vastu, ta tahab ise oma elu eest vastutada – ja just see on asi, mida autoritaarsed vanemad oma lastele ei võimalda. Seetõttu võib võimu all kasvanud laste täiskasvanupõlves (ja vaatamata murdeea mullistustele) kergesti juhtuda, et nad ei õpigi vastutust võtma ning ka piire nende ümber seavad aina teised.

Sa ei tohi, ma ei luba...

Paljud käitumispsühholoogid toetavad mõtteviisi, et võimu kasutava vanema mõjuväljas kasvav laps tunneb end võrreldes nn vabakasvatuse saanuga turvalisemalt, sest piirideta olek tekitab lapses ebakindlust, tunnet, et keegi nagunii ei hooli ja just seetõttu on deviisi „kõik on lubatud“ all kasvanud lapsed isekad, taltsutamatud ja närvilised. Ilmselt peavad ka väga paljud pigem leebet kui väga võimukat kasvatusviisi pooldavad vanemad õigeaks suhtumist, et lastele tuleb panna piire nende endi huvides.

Tõepoolest, kõikelubaval kasvatusmeetodil on vähemalt sama palju halbu tagajärgi kui võimul põhineval. Kuid ka piiride panekul võiksid olla piirid. Jah, lapsed tahavad teada, kui kaugele nad võivad minna, enne kui see või teine käitumine vanematele täiesti vastuvõetamatuks muutub. Laps võib tahta katsetada oma vanemate taluvuse piire, kuid kindlasti ei taha ta, et vanem neid piire tema peal rakendaks. „Sa ei tohi suures toas legodega mängida“, „Ma ei luba sul sõpru külla kutsuda“, „Sa pead õhtul kell kümme kodus olema“ – nii näeb välja piiride kehtestamine kodus ja tavaliselt vastab laps pahameele ja vastuhakuga. Võimu kasutamine tekitab alati vastasjõu.

Kas kiretu käsuliin või head suhted?

Tõhus ja suhteid säästev käitumisviis, mis ärikeskkonnas on kasutusel võitja-võitja meetodina, on kohane ka lapse ja vanema suhetes. Seetõttu on mõistlik seisukoht „lapsed vajavad vanemate võimu ja nende pandud piire“ asendada veidi teistmoodi kõlava, kuid suurt muutust lubavaga: lapsel on vaja teada, kuidas vanem ühte või teise käitumisviisi suhtub, et siis selle põhjal otsustada, mil viisil käituda. Keegi meist ei soovi olla koheldud võimu abil ja ähvardustele tuginedes – miks eeldame, et see meie lastele sobida võiks? Lastes äratav seesugune käitumine täpselt samu tundeid mis täiskasvanuteski.

Arusaam, et võim, vägivaldne piiridepanek on suurepärane viis lapse (või ükskõik kelle) mõjutamiseks, ei vasta tõele. Võim ei suuna kedagi oma mõtteviisi muutma, see sunnib korrigeerima ainult käitumist. Alati kui sundija või takistaja on keegi, kellel on suurem võim, valitseb oht, et tema nõudmine ei mõju veenvalt. Täiskasvanu ja lapse vahel pole siin mingit vahet – nagu tagantsundija silmapiirilt kaob, jätkame endist käitumist – kas pole tuttav?

Põhjus on selles, et ükski käsk ei muuda meie vajadusi. Ka Gordon kinnitab: see tundub paradoksaalne, kuid võimu kasutades kaotab vanem oma mõjujõu, kuna võim sünnitab alati mässu. Nii ongi piiride panekus põhiküsimus mitte võim, vaid vastastikkused kokkulepped, mis sünnivad kummagi osapoole vajaduste leidmise ja nende rahuldamise kaudu.

Mõistagi on see keerukam. Käsu väljaütlemine ei võta sekunditki. Selleks, et kellegi vajadustest aru saada, tuleb teda mõista, kuulata – mis on kahtlemata ajamahukas.

Valik on selline: kas kiretu käsuliin või usaldussuhted...